

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ MUZEALIZÁLÁSA EGY VIDÉKI MÚZEUM PÉLDÁJÁN

A tanulmány a szentesi Koszta József Múzeum példáján keresztül igyekszik felvázolni azokat a muzealizációs törekvéseket, amelyeknek a célja az első világháborúhoz kapcsolódó tárgyak, dokumentumok gyűjteményekbe történő beemelése volt. A kutatást a 100. évfordulóra való felkészülés indította el, ami arra készítette az intézmény szakembereit, hogy számba vegyék, áttekintsék a témára vonatkozó műtárgyak állományát. A feladat először könnyűnek tűnt, hiszen Temesváry Ferenc „Eleink gyűjtötték...” című, 1999-ben megjelent munkájában a régészeti korszakoktól a 20. század közepéig bezárólag részletesen feldolgozta a múzeum hadtörténeti vonatkozású tárgyait és dokumentumait. Az alaposabb kutatómunka azonban arra irányította rá a figyelmet, hogy az ún. „világháborús emlékek gyűjteményét” az 1930-as évekhez képest jelentős mértékű veszteség érte. A szerző a kötet bevezetőjében kihangsúlyozta azt, hogy az első világháborút követően a múzeum számára a gyűjtés új távlatai nyíltak meg. Az új szerzemények között a helyi sajtóorgánumok indiai és hindu törökről, kardokról, szablyákról, német, orosz, szerb, osztrák és magyar világháborús lőfegyverekről, ruhákról illetve viseleti tartozékokról tettek említést. Az előzőekben felsorolt tárgytypusokon kívül zablák, sarkantyúk, lőportartók, buzogányok, gyutacsoló készülékek, katonai vonatkozású fotók, levelezőlapok, iratok és a frontról küldött beszámolók gyarapították a gyűjteményeket, melynek eredményeként 1944-re a fegyvertörténeti anyag és a militaria körébe sorolható tételek mennyisége elérte az 1600 darabot.¹ A szentesi múzeum világháborús gyűjteményének kialakulása úgy vélem, hogy egy esettanulmány keretei között elemezhető. A jövőben csak egy nagyobb szabású kutatás, mely országos szinten próbálja megragadni a muzealizációs törekvéseket, hasznosíthatja majd az itt feltárt eredményeket.²

---

¹ TEMESVÁRY 1999. 14.

² Ságvári György több tanulmányban is részletesen foglalkozott a világháborúhoz köthető tárgyak, dokumentumok muzealizálásának kérdésével. A Monarchia hadigépezetének irányítói már 1914 őszétől megalkották a frontkatona

A vizsgálatok alapvetően három típusú forrás felhasználásán alapultak, amelyek különböző mennyiségű adatot szolgáltatottak. A helyi sajtó, az Alföldi Ellenzék, a Szentesi Lap és a Szentés és Vidéke rendszeresen beszámolt arról, hogy az intézmény milyen háborús emlékekkel gyarapodott. Ezek a rövid híradások a kutatónak abban nyújtanak segítséget, hogy egy-egy tárgy vagy tárgye gyűttes múzeumba kerülésének körülményeit rekonstruálhassa. A másik forrástípust a Koszta József Múzeumnak és elődjének, a társulati illetve a vármegyei múzeumnak a helyi levéltárban őrzött iratanyaga jelentette, melyben több, témánk szempontjából hasznosítható dokumentum is megtalálható.³ Ezek jórészt az intézmény vezetőjének, Csallány Gábornak a széleskörű gyűjtői tevékenységéről árulkodnak, aki a háború alatt kiterjedt levelezést folytatott újabb „hadi emlékek” megszerzése érdekében. Az említettekén kívül a levéltári fond az 1950-es évek elejéről két olyan iratot is tartalmaz, amelyek arról tanúskodnak, hogy a fegyverek és a militaria gyűjtemény egy részét az illetékes hatóságok átvették az intézménytől. A harmadik típusú forrást a múzeum 1950-es éveket megelőzően vezetett leltárkönyvei képviselik, amelyekben a korabeli gyakorlatnak megfelelően tartották nyilván a háborús gyűjtemény darabjait, azaz esetükben részletes tárgyleírásokkal nem számolhatunk.

Érdeklődésem középpontjában tulajdonképpen annak a folyamatnak az értelmezése áll, hogy miképpen váltak a háború tárgyaiból műtárgyak. Mielőtt rátérnék a téma kifejtésére, fontosnak tartom felvázolni azt a közeget, ahova az első világháborúval kapcsolatos tárgyak, dokumentumok integrálódtak.

---

apotheozisát, és próbálták módszeresen kiaknázni a hőskultuszban rejlő lehetőségeket. Rendeletekkel szabályozták az emlékek gyűjtését, valamint ún. háborús „alakulat múzeumok” létesítését szorgalmazták. A múzeumalapítási kísérletek a háború alatt elsősorban a frontemlékek rendszeres gyűjtésében öltöttek testet. Lásd részletesen: SÁGVÁRI 2005. 147–180.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára. Szentesi Levéltár VIII. 701. Csongrád Vármegye Múzeumának, 1951-től Koszta József Múzeum iratai (a továbbiakban: MNL CsML SzL CsVMi.)

A múzeum létesítésének körülményei és a gyűjtemények gyarapodása

A múzeum 1897-ben társulati intézményként kezdte meg működését, habár érdemes megjegyezni azt, hogy az 1850-es évek végéig visszanyúló iskolai gyűjteményt is magába olvasztott. A Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat a vármegye múltjának feltérképezését, a területén található régiségek gyűjtését, a történelmi értékű romok fenntartását, a történelmi és régészeti tudományok iránti érdeklődés felkeltését illetve az ilyen irányú ismeretek terjesztését tűzte ki célként. 1910-ben Untermüller Ernő helyi nyomdatulajdonos nyolc képeslapot készíttetett a néprajzi és a régészeti gyűjteményről, amelyek jól kifejezik a korszakban alkalmazott kiállítási és raktározási technikákat. Csallány Gábor 1899-ben elvégezte a Nemzeti Múzeumban első alkalommal szervezett archeológiai és numizmatikai tanfolyamot, majd részt vett a néprajzi kurzuson is. Ismereteinek gyarapítása céljából évente nagyobb belföldi és külföldi utazásokat tett, amelyek lehetőséget biztosítottak arra, hogy mindenütt felkeresse a helyi múzeumokat. A 19–20. század fordulójától tanulmányai rendszeresen megjelentek az Archeológiai- és a Néprajzi Értesítőben, a Hadtörténelmi Lapokban, s több önálló kiadvánnyal is büszkélkedhetett. A társulat beváltotta a hozzáfűzött reményeket, hiszen a tulajdonába került régészeti leletek, történelmi dokumentumok, tárgyak, könyvek száma az alakulástól számított 6 év leforgása alatt 10 000-ról 30 000 db-ra növekedett. Az anyag gyarapodásával és nem utolsósorban az állandó anyagi és raktározási problémákkal lehetett összefüggésben az, hogy 1906-ban a társulatot egyesületté alakították át. 1926-ban a teljes gyűjteményt, amelynek anyaga ekkor már 100 000 darab felé közeledett, átvette a vármegye. Ez azt jelentette, hogy ettől kezdve hivatalosan is Csongrád Vármegye Múzeuma néven működött, élén Csallány Gábor örökös igazgatóval. 1927-ben segítséget kapott Zalotay Elemér személyében, aki eleinte a könyvtári teendőket látta el. A második világháború a szentesi múzeum gyűjteményét sem kímélte. 1944 nyarán a műtárgyak egy részét ládába csomagolták, és nyugatra próbálták menekíteni. Csallány Gábor életének utolsó éveit a gyűjtemények megmentésének szentelte, de Budapesten megbetegedett, 1945. január 31-én pedig meghalt. A

ládákba csomagolt anyagnak alig több mint fele maradt meg, míg a műtárgyak jelentős része elkallódott.⁴

Muzealizációs törekvések

Alig tört ki a háború, az Alföldi Ellenzék 1914. szeptember 17-ei száma már arról tudósított, hogy a múzeum állományába „hadi emlékek” kerültek, amelyeket sebesült katonák (Kernek József szakaszvezető és Brummer János érmeket, Hézer János tizedes, Lhaták József, Weiszhaupt József tizedes, Wüncsh János és Lantroch Ferenc tizedes töltnyeket) ajándékoztak az intézménynek.⁵ Az újság október elején újabb gyarapodásról számolt be:

„Mindig újabb és újabb harctéri tárgyakkal gyarapszik a harctérről haza jött katonák révén a muzeum gyűjteménye. Ujabban Heldenreich Mihály érdekes színes pamutcipőket, Dietrich János egy komitácsi töltnyt és régi papír pénzt, Wodirschka József szerb férfi öltönyt, Poshmeier Károly diszes szerb női mellényt, Görner József szerb bocskort, Weiszhaupt József szerb töltny táskát, Fenyvesi Vince szerb revolver töltnyt és Soós Lajos szentesi hadnagy a harctérről egy fel nem robbant szerb srappell adományoztak.”⁶

Novemberben is további adományokkal számolhatott az intézmény, amelyekről a sajtó is hírt adott:

„...Mecs Balogh Lajos gyógyszerész egy szerb puska, Tóth János (Szegevár) egy szerb srappell, Módla János egy orosz srappell hüvelylyei, Simon Ferenc egy szerb tábori kulacs és egy szerb törülköző, Tóth József egy szerb törülköző, Tóth József egy orosz bicskát, Sreyma Bohumér egy szerb bicskát, Sztojanovics N. asztalosmester egy szerb látképes levélnehezék, Lévai Lajos egy orosz tournister, egy orosz tábori kulacs csészével, Tóth János egy orosz altiszti sapkarózsa, Vigilia Marsadió egy orosz köpenyt, Gulicska József egy orosz sapkát, Csóka Béla egy több ütközetben résztvett zászlót, Sima Andor egy több ütközetben résztvett zászlót és orosz köpeny parolit és vállszalagot, Györgyi

---

⁴ Lásd részletesen: LABÁDI 1981. 425–430.

⁵ *Alföldi Ellenzék* 1914. szeptember 17. 2.

⁶ *Alföldi Ellenzék* 1914. október 4. 3.

János orosz köpeny parolit és vállszalagot és Áfra Imre egy orosz puskát szuronnal, egy kozák bekecst és tölténytáskát.”⁷

Az Alföldi Ellenzék 1914. november 22-ei száma a gyűjtés tekintetében Csallány Gábor szerepét is kiemelte:

„Már tekintélyes számra növekedik azok az adományok a melyeket a muzeum igazgatója a harctérről hazajött itt betegen fekvő katonákat kapott. Ujabban Szegeden egy orosz kozák tiszti sapkát szerzett Galambosi tanító úr révén, Gál János pionértól egy szerb sapkát pedig Depszer Károly szanitész révén, przemysli hadi lapot küldött Auslander Sándor, egy szerb komitácsi kést adott Sreyma Bogumil továbbá Hirsch Ottó egy orosz tiszti és legénységi sapkarózsát, egy orosz gyufa tortát, egy orosz hó sapkát, egy szerb dohányszelencét, egy ezüst mellénygombot, egy fém kancsot, egy pár szerb arany fülbevalót, melyeknek, valamint a volt tulajdonosának aki katonákra lőtt fülei hiányoznak és egy tajték szivarszipkát, a melyik a sabácsi pópa tulajdona volt. Bubor József egy orosz selyem kendőt, Tóth József pedig egy kivarrott orosz tálca kendőt, Pásztor Sándor egy szerb komitácsi töltényt adott.”⁸

Az Alföldi Ellenzék december elején már arról számolt be, hogy az adományok nagy mennyisége miatt a múzeumban egy külön „hadiemlék osztály” létesülhet.⁹ A december 17-ei szám a következő gyarapodásokról adott hírt:

„Depszer Károly úr utján Pollemann Gyulától egy diszes szerb női mente, egy ezüst templomi korona, melyet esküvőkor használnak és egy dum dum löveg. Ganszál Istvántól egy diszesen faragott szerb templomi fakereszt, két szerb gyűrű, egy komitácsi töltény. Hocke Ferencről egy szerb sapka egy szerb kés. Auslander Sándortól egy orosz templomi szentségtartó kereszt, két orosz vállszalag. Mátéffy Margittól egy orosz vállszalag. Brundaner Károlytól egy szerb gyűrű, egy komitácsi

---

⁷ *Alföldi Ellenzék* 1914. november 8. 4.

⁸ *Alföldi Ellenzék* 1914. november 22. 4.

⁹ *Alföldi Ellenzék* 1914. december 8. 3.

töltény. Németh Jenőtől egy orosz léghajóból ledobott magyar nyelvű felhívás és Boros Mihálytól egy orosz kés.”¹⁰

Az 1915-ös esztendő folyamán is tovább folytatódott a gyarapodás, hiszen a múzeumba került az elsüllyesztett Temes monitor hadi zászlaja, amelyet Bayer Pál hajóraj parancsnok adományozott az intézménynek. Lévai Lakos Lajos szentesi születésű tűzhelygyáros egy címeres, selyemzászlós kürtöt ajánlott fel, mely a fogságba esett orosz lovasgárda-ezred egyik trombitásáé volt. Az Alföldi Ellenzék 1915 február végi tudósítása szerint Stark Ferenc budapesti könyvkereskedő orosz és szerb hadi érmeket, Nótári Mihály pedig orosz rangjelzőket, orosz „távbeszélő taktikai jelzőt” és két érmet ajándékozott a múzeumnak.¹¹ Az 5. népfőlkelő ezred zászlajának adományozásáról a Szentes és Vidéke számolt be részletesen. A híradásból megtudhatjuk azt, hogy a katonai alakulat parancsnoksága 1915. február 17-én Bugyi Ferencet bízta meg a zászló Szentesre szállításával. A helyi lap a kísérlévléből részleteket is közölt:

„Méltóságos Dr. Cicatricis Lajos főispán urnak Szentes. Csongrádvármegye, továbbá Szeged sz. kir. és Hódmezővásárhely thjf városok területéről fegyverbe szállított 5. hadtápszászlóalj a Méltóságos asszony védnöksége alatt mult évi szeptember havában zászlót szentelt. Ezt a zászlót 6 hónapon keresztül vittük a déli harctéren magunkkal számtalan ütközetben s az ellenség által veszélyeztetett területeken és helyeken megtartottuk, most pedig újabb küzdelmek kezdetén a honvédelmi miniszter rendelkezése folytán, nehogy ellenségeink könnyen győzelmi jelvényhez jussanak Csongrád vármegye történelmi és régészeti muzeumába helyezük el. Tesszük ezt azért, mert a zászlóalj tulnyomó része Csongrád-vármegyéből való s így az említett muzeum a legilletékesebb annak megőrzésére.”

Dr. Cicatricis Lajos a zászlót átvette, majd a következő válaszlevelet küldte a harctérre:

„A hazafias öröm és büszkeség érzésétől mélyen áthatva vettem át az első hadtápszászlóalj oly dicsó kitarással harczolt és oly

---

¹⁰ *Alföldi Ellenzék* 1914. december 17. 3.

¹¹ *Alföldi Ellenzék* 1915. február 28. 2–3.

híven betartotta annak átvételénél tett hősi és szent fogadalmát, hogy azt a csaták tüzeiben az ellenség kezétől meg fogja óvni és dicsőséggel fogja megőrizni. Amidőn a zászlóalj tisztikarát és legénységét e hősi magatartásukért hazafiúi lelkesedéssel üdvözlöm, a magyarok hősi küzdelmeiről és vitézségéről tanuskodó örökbecsű ereklye átadásáért hálás köszönetemet nyilvánítom, értesítvén a tek parancsnokságot hogy azt a vármegyei történelmi és régészeti egyesület muzeumába leendő örök megőrzés végett ezen egyesület elnökségének átadtam. Kelt, Szentés 1915. február hó 20-án. Hazafias üdvözléssel Dr. Cicatricis főispán”¹²

Március végén az alábbi adományok kerültek a gyűjteménybe:

„Dóczi Imre önkéntes őrmester egy orosz háti zsákot és egy orosz kulacsot [...] Labádi Ferenc szerb pénzeket, Koncz István török félhold jelvényt ajándékozott a szentesi muzeumnak.”¹³ Az Alföldi Ellenzék április 4-ei száma az újabb adományok felsorolása mellett még arról a hadi cselekményről is beszámolt, melynek köszönhetően a tárgyak egy csoportja a katonák tulajdonába került: „A háborus emlékeket újabban Brud Ferenc 2 világháborus zsebkendő, Boros Béla [...] egy szerb ezüst katonai érem, Nagy Imre [...] orosz kötszersomag és orosz pénzek, Magyary Kálmán zászlós egy orosz katonai ásó, Pázsovszky András egy zsidó fogolytól származó »Széderták« takaró, Mártók Lajos egy szerb ezüst 2 dinár, Dobrai Pál orosz pénzek és Dobrai János orosz konzerv, tábori kulacs és fegyverzsír tartálylyal gyarapították. Az utóbb említettek abból az orosz tábori konyhából és podgyászszekerekből valók, a melyeket Dobrai nyolcadmagával elfogott és 15 főnyi legénységet lefegyverzett és a hat konyhát és a négy podgyáskocsit tele élelemmel és 26 lóval elkobzott.”¹⁴

1915-ben országos szinten is megindult a gyűjtés, amiről a Szentés és Vidéke hasábjain közzétett felhívás tanúskodik. Ebben az olvasóközönség figyelmét a Magyar Tudományos Akadémia hadtörténelmi bizottsága próbálta felhívni arra, hogy a Magyar Nemzeti

---

¹² *Szentés és Vidéke* 1915. február 25. 2.

¹³ *Alföldi Ellenzék* 1915. március 21. 3.

¹⁴ *Alföldi Ellenzék* 1915. április 4. 3.

Múzeum könyvtárának igazgatósága tervbe vette a háborúval kapcsolatos emlékek és nyomtatványok gyűjtését.¹⁵

A „hadi emlékek” felajánlása 1916-ban is folytatódott, hiszen az Alföldi Ellenzék arról tudósított, hogy Halász Szabó Lajosné, özv. Konabé Ferencné, Vay Alajos főhadnagy, Ibolya Antal hadapród, Balogh Szabó Sándor, Dózsa Sándor, Kátai József, Bartha Sándor, Kirják Árpád gyarapította újabb tárgyakkal a gyűjteményt.¹⁶ A sajtó 1916 áprilisában már a múzeum hadi osztályáról is említést tett, amely többek között olasz acélsisakkal, többféle kézigránáttal és aknavetővel bővült.¹⁷ 1916 júliusában az újság a következő adományokról számolt be:

„...Jurenák László főhadnagy buzogányt, kézigránátokat és fényképeket. Zsille Zsigmond főhadnagy egy kozák lándzsát, Magyarai Kálmán hadnagy egy olasz 35 ös löveg részt, Lakos József hadnagy és Vajda Ernőné olasz harctéri röpcédulákat, Blaskovich Kálmán, Szijártó Béni pénzeket, Henning János az összes külföldi pénzeket ábrázoló 35 táblát, Kos Anna Miaváról való hímzett pruslikot és ingvállat, Kabai Sándor francia hátizsákot, Tóth Imre és Bodnár László egy olasz bajonettet és egy tört, ifj. Csallány Gábor önkéntes egy szerb és egy montenegrói papir pénzt, Papp Imre intéző (Budapest) román ezüst pénzt, özv. Széll Imréné montenegrói papir pénzeket.”¹⁸

Az adományozások a háború után sem szűntek meg, mivel a hadifogságból hazatérő katonák közül többen újabb felajánlásokat tettek:

„Jól esik látni, hogy a hosszú nehéz hadi fogság után haza tért szentesi katonák és tisztiek nem feledkeznek meg a muzeumról, mert eddig már többen ajándékoztak az ott forgalomba volt pénzekből amelyek ott tekintélyes összeget képviselt, s bár mint pénzek értéktelenek, azonban muzeumi szempontból igen becsesek. Legtöbbje szovjet pénzzel magyarázható az, hogy névleg nagy értéket képviselnek, de a valóságban ott is alig kaptak egy ezer rubelesért egy kenyeret is. Mindenesetre elismerésre méltó, hogy juttattak a múzeumnak is belőle, ahol

---

¹⁵ *Szentes és Vidéke* 1915. március 25. 1.

¹⁶ *Alföldi Ellenzék* 1916. június 23. 3.

¹⁷ *Alföldi Ellenzék* 1916. június 11. 2.

¹⁸ *Alföldi Ellenzék* 1916. július 9. 2.

már egy szép kis sorozat van az e fajta de majd nem mind különféle pénznemekből. Az adományozók a következők: Eke István 34 drb 1750 értéket, Csucs Miklós 9. drb 206 rubel. Biró Mihály 11 drb 327 rubel. Preifer Péter 3. drb. 9 rubel értékben. Bucsán Mihály 3. drb ezüst kopjeneseket. Novobázky Győző főhadnagy 1. drb. tiz jennes japán és Weinberger Gábor műszerész a harctéren elesett Albert de Cerera török ezredes kardját.”¹⁹

A tudósítás felhívást is intézett a szentesi lakossághoz, amelyben további felajánlásokra próbálták ösztönözni a lakosságot: „E helyen is felkérjük mindazokat, akik fogságból jöttek vagy akiknek a birtokukban hadi fogolypénzek és egyéb háborus emlékek vannak, hogy azokat a muzeumnak adományozni sziveskedjenek.”²⁰

A „hadi emlékek” gyűjtésében ahogyan ezt már a bevezetőben említettük, a múzeum igazgatója, Csallány Gábor fontos szerepet játszott, aki felismerte a világégéshez kapcsolódó tárgyak, dokumentumok jelentőségét:

„Ahogy e háboru első heteiben a sebesültek kezdtek hazafelé szállingózni – eleinte csak egyesével, később csoportosan muzeumunk igazgatója mindjárt megkönyékezte őket s kitől szép szóval, kitől apróbb ajándékokért elvette azokat a kétségtelenül nagyon értékes tárgyakat, melyeket a háború különböző helyeiről a véráztatta harcmezőkről hoztak magukkal. Később aztán jöttek az önkéntes adományok is – a határainkon küzdő hős véreink, ott a halál torkában sem feledkeztek meg szülővárosuk muzeumáról. És a háborus gyűjtemény egyre szaporodik, egyre több fegyver, srappell, diadalmas csatákat megjárt, nemzetszinü lobogó, az ellenségtől elvett győzelmi jelvény halmozódik fel és nyer szakszerű elrendezést Csallány Gábor szakavatott kezei alatt.”²¹

Csallány Gábor gyűjtőtevékenységéről és a háborús időszak nehézségeiről fia, Csallány Dezső a következő módon emlékezett meg az apja életútját elemző kéziratos munkájában:

---

¹⁹ *Alföldi Újság* 1921. június 9. 3.

²⁰ *Alföldi Újság* 1921. június 9. 3.

²¹ *Szentes és Vidéke* 1915. április 15. 2.

„Az egyesület elnöke és alelnöke katonai szolgálatra vonult be, az előbbi a háború egész idejére, az utóbbi hosszú időre. A segédőr, Kuti Ferenc a harctéren szerzett betegségében hősi halált halt. Derzsi Ödön könyvtárnokot áthelyezték. [...] Ásatásokat nem végezhetett ugyan, mert hiszen az állam az addig adott évi segélyt beszüntette, a vármegyei dotáció pedig épen csak a múzeum fenntartására volt elég. De gyűjtött háborus emlékeket, fegyvereket, hadi felszereléseket, háborus pénzeket és a háborúval kapcsolatos iratokat. A katonai célokra alkalmas fegyverek közül azonban többet be kellett szolgáltatni előbb a rendőrségnek, aztán a románoknak, végül a nemzeti hadseregnek.”²²

Csallány Gábor kiterjedt levelezést folytatott a háború idején a hadifogolytáborokban használatos pénzek megszerzése érdekében. Erre utal Rácz Sándor Ostfyasszonyfáról írt levele, amelyben tájékoztatja a társulati múzeum igazgatóját egy sorozat pénz küldéséről. Az 1916. december 14-én kelt levélben 12 darab táborpénz adományozásáról olvashatunk, amelyeket Csótról küldtek Szentesre. Írója egy főhadnagy volt, akinek az aláírásából a nevét nem igazán sikerült megfejteni.

Csallány Gábor nemcsak a „hadi emlékek” gyűjtését tartotta fontosnak, hanem a nagyközönség számára való bemutatásukra is nagy hangsúlyt helyezett. A tárgyakat eleinte nem a múzeumban, hanem a Halász Szabó testvérek üzletének egyik kirakatában állították ki minden bizonnyal abból a megfontolásból, hogy minél többen láthassák azokat. Hasonló célokot szolgált Brüll Ferencnek a Szentes-Vidéki Takarékos épületében működő áruháza is, ahol a háború idején szintén bemutattak „hadi emlékeket”.

1918 nyarán Csallány Gábor immár a múzeum épületében, egy külön helyiségben próbálkozott a hadi emlékekből kiállítást rendezni, melynek keretei között az intézmény igazgatója újabb tárgyak bemutatását tervezte:

„E célból ez uton kéri fel Csallány Gábor múzeum igazgató a tiszt urakat és mindazon katonákat, akik a harctérről a háborúra vonatkozó bármily tárgynak birtokában vannak, hogy azokat a fenti célra a kiállítás tartamára átengedni sziveskedjenek. A tárgyak lehetnek akár fegyverek, hadifelszerelések, pénzek,

---

²² CSALLÁNY é.n. 12.

iratok és egyéb emléktárgyak. Fenkért tárgyak vagy a muzeumhoz vagy Csallány Gábor igazgatóhoz a kórházhoz küldendők.”²³

1923-ban újabb időszaki kiállítás terve merült fel, amelynek a múzeum könyvtára biztosított volna helyszínt. Tárlókat az intézmény a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségétől kívánta beszerezni. A híradás, mely a tárlat megrendezésének ötletéről számolt be, egyfajta gyűjtési felhívásként is funkcionált. Különös értéke az, hogy számbavette azon tárgy- és dokumentumféléseket, amelyeket világháborús emlékek körébe soroltak, azaz muzealizálandónak ítélték: fegyverek, lőeszközök, lövedékek, felszerelések, okmányok, hirdetések, röpcédulák, levelezőlapok, fényképek, a háborúban részt vett nemzetek hadi érmei, pénzei, szükségpénzek, hadifogolytáborok pénzei, plakettek, sapkajelvények, háborús bélyegek. Csallány Gábor vette át a pénzeket elismervény fejében, aki fontosnak tartotta kiemelni azt, hogy minden kiállított tárgyon az adományozó neve is szerepeljen. Mivel nem maradt fenn semmiféle forrás a kiállítással kapcsolatban, ezért nem rendelkezünk információval arról, hogy a vállalkozás megvalósult-e vagy sem.²⁴

1925. augusztus 4-én 50 személy jelenlétében Szentesen is megalakult a Hadtörténelmi Múzeum Csongrád megyei fiókja a vármegyeháza közgyűlési termében. A polgármester köszöntője után felolvasták József főherceg üdvözlő táviratát, melyben kihangsúlyozta azt, hogy a

„Hadimúzeum felépítése tehát feltámadásunkra irányuló küzdelmünk egyik erős tényezője, melyet nagyra fejleszteni nem csupán anyagi és emlékgyűjtéssel kötelességünk, hanem erkölcsi erőkkkel is, mert így leszen ez példaadó összekötő a nagy tettekben dicső mult és a jövőnek feltétlenül renesainca között.”²⁵

A rendezvényen Horváth Károly országos elnök mondott beszédet, majd sor került a vezetőség megválasztására is.²⁶ A

---

²³ *Alföldi Ellenzék* 1918. július 2. 3.

²⁴ *Szentesi Kisgazda* 1923. március 16. 1.

²⁵ *Szentesi Hírlap* 1925. augusztus 4. 2.

²⁶ *Szentesi Hírlap* 1925. augusztus 4. 2.

rendelkezésre álló forrásokból nem derül ki az, hogy miért mutatkozott szükség a szervezet megalakítására.

A múzeumba került világháborús lövegekből jónéhányat hatástalanítani kellett, ezért Csallány Gábor 1928. július 19-én kelt levelében a szentesi csendőrparancsnokságtól kért segítséget. A rendőrkapitány egy év múlva tájékoztatta az intézmény igazgatóját arról, hogy a fel nem robbant lövedékek megsemmisítésére vonatkozóan megtette a megfelelő intézkedéseket. Utasította Csallányt arra, hogy tárolják a tárgyakat eredeti helyükön, és lássák el azokat a „veszélyes” felirattal.²⁷

A múzeumban 1933-ra egy 945 darabból álló tárgyegyüttes alakult ki, amely a „világháborús emlékek gyűjteménye” elnevezést kapta. Az ebből a korszakból származó leltárkönyvek az egyes tárgyfeleségekről nem szolgáltatnak részletes leírással, hiszen az esetek többségében csak a megnevezésüket, mennyiségüket illetve származásukat tüntetik fel. Csallány Gábor, aki minden bizonnyal a gyűjtemény nyilvántartásba vételét végezte, fontosnak tartotta rögzíteni azt, hogy az adott „háborús emlék” melyik hadsereg tevékenységéhez kapcsolódott. Jelentős mennyiséget képviseltek a sapkajelvények, szám szerint 560 darabot, amelyeket jórészt táblákon helyeztek el. A gyűjtemény részletes ismertetése szétfeszítené jelen tanulmány terjedelmi kereteit, ezért csak a fontosabb tárgycsoportok rövid bemutatására nyílik lehetőségünk. Nem tartom teljesen kizártnak, hogy bizonyos „hadi emlékek” napjainkban is fellelhetőek a múzeum különböző gyűjteményeiben, de ezek pontos beazonosítása további kutatásokat igényelne. A nyilvántartást szemrevételezve már az első pillantásra feltűnik a tárgyak sokszínűsége, gazdagsága, amelyeknek jelentős hányada feltehetőleg hadizsákmányként kerülhetett az adományozók birtokába. Ebben a vonatkozásban nemcsak az ellenséges hadseregektől származó hadi kellékekről beszélhetünk, hanem viseleti darabokról és a Csallány Gábor által kegytárgyakként meghatározott keresztokról vagy éppen a fára illetve üvegre festett szentképekről. A gyűjteményben természetesen különféle fegyverek és azok tartozékai is nagy számban képviseltették magukat, amelyek közül a kardok, a szuronyok, a puskák, a gránátok, a puska- és srapnellgolyók, az ágyúlövedékek és a buzogányok érdemelnek említést. A felsoroltakon kívül megtalálhatóak voltak még a katonai öltözékek és

---

²⁷ CsML SzL CsVMi VIII. 701.

felszerelések darabjai is, mint például a gázmaszkok, a tölténytáskák, a sisakok, a kulacsok, a gombok és a sapkák. A sapkajelvények mellett a különböző katonai kitüntetések is jelentős csoportot alkotnak, hiszen a gyűjtemény részét képezték az érdemkeresztek és a vitézségi érmek is. A nyilvántartás 20 darab fényképet is tartalmaz, amelyekről azonban bővebb információval nem rendelkezünk, ezért nem tudhatjuk azt, hogy pontosan milyen típusú felvételekkel számolhatunk.

Az első világháborús gyűjtemény sorsa

Temesváry Ferenc szerint az 1950-es évek intézkedései és az eluralkodott félelem a háborús veszteségekből megmaradt anyag további elidegenítését eredményezte. A hatóságok gyűjtőközpontokat hoztak létre, ahová a rendőrség által fegyvernek minősített, az adott megyében megsemmisítésre ítélt vagy magánszemélyektől elkobzott fegyvereket begyűjtötték. A központok egyike Kiskunfélegyházán működött, ahol Kalmár János, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma Fegyvertárának egykori főnöke 1951 és 1953 között a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja utasítására tárgyak ezreit vette át. A Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Hadtörténeti Múzeum a szállítmányokat megosztotta. Amíg a nagyobb anyagegyüttesek gyarapodási leltárkönyvbe kerültek, addig a kisebbekről hevenyészett feljegyzések készültek. A műtárgyak törzsleltárba vételére azonban csak évekkel később, 1955-től kerülhetett sor. A mondottakat támasztja alá az 1952. augusztus 2-án, Budapesten kelt III/128 szám alatt iktatott nyugta is, amelyből ismeretessé válik, hogy 45 db katonai és polgári puskát, pisztolyt, kardot és szuronyt tartalmazó szállítmány érkezett a fővárosba, de az elosztás részleteiről nincs tudomásunk. Temesváry Ferenc megállapítása szerint azt sem tudjuk, hogy a második világháború végén milyen veszteség érte a fegyvergyűjteményt, vagy a hadműveletekkel együtt járó polgári és katonai elidegenítés milyen mértékű volt.²⁸

A múzeum iratai között egy 1951-ben keletkezett jegyzőkönyv tartalmazta azoknak a műtárgyaknak, javarészt lőfegyvereknek (1 db mauser puskacső zárdugattyúval, 1 db botpuska, 1 db stájer karabély, 1 db golyós vadászfegyver, 6 db szovjet mintájú golyós fegyver, 2 db

---

²⁸ TEMESVÁRY 1999. 15.

ismeretlen gyártmányú golyós fegyver, 3 db különböző méretű, használhatatlan forgópisztoly, 2 db használható forgópisztoly, 1 db géppuskacső hűtőburokkal) a listáját, amelyeket a szentesi rendőrörsre további eljárás céljából szállítottak el. A felsoroltakon kívül az összeírás hét darab, különféle kitüntetésekét illetve sportjelvényeket tartalmazó táblát illetve konkrét megjelölés nélkül robbanó- és ágyútöltelékeket is tartalmazott, melyek közül utóbbiakat egy katonai bizottság vitt el az intézményből. A jegyzőkönyvekben feltüntetett tárgyak csak elenyésző töredékét képviselték a „hadi emlékek” gyűjteményének, tehát önmagában ez a hatósági akció nem szolgáltat magyarázatot a gyűjteményt ért veszteségre.²⁹

ÖSSZEGZÉS

A dolgozatban elemzett „háborús emlékek gyűjteménye” Csallány Gábor múzeumigazgató tevékenységének köszönhetően alakult ki, aki már 1914 őszén felismerte a világháborúval kapcsolatos tárgyak és dokumentumok jelentőségét, végső soron egy speciális tárgyállomány jelenben megvalósuló muzealizálását hajtotta végre. Kezdeményezése koránt sem tekinthető egyedülállónak, mivel a háborús propaganda országos szinten próbálta kiaknázni a tárgyak gyűjtésében rejlő lehetőségeket. A háború tárgyai iránt a hátszág is élénk érdeklődést mutatott, ezért a hadi emlékek egy részét üzletek kirakataiban is kiállították, azaz közszemlére tették ki. A polgári lakosság számára ezek a tárgyak még inkább közelebb hozták a háborút, hiszen megismerkedhettek azokkal a hadi felszerelésekkel, amelyekkel a szemben álló felek vívták küzdelmeiket. Minden bizonnyal az első világháborús gyűjtemények, így a szentesi is fontos alkotóeleme lehetett a fronton harcoló és helytálló magyar katona alakját középpontba állító hőskultusznak.

---

²⁹ CsML SzL CsVMi VIII. 701. Fegyverátvétel jegyzéke 453/1951.

IRODALOM

CSALLÁNY Dezső

é.n. *Csallány Gábor*. (kézirat)

LABÁDI Lajos

1981 A Csongrád Vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat megalakulása, működése, iratainak kezelési rendszere 1897–1916. *Levéltári Szemle* 31. évf. 1. sz. 425–430.

SÁGVÁRI György

2005 Tárgyasult emlékezet–emlékművek, múzeumok a nagy háborúról. *Történelmi Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve* 5. 147–180.

TEMESVÁRY Ferenc

1999 *Eleink gyűjtötték: fegyverek, hadiemlékek, ló- és viseleti tartozékok a szentesi Koszta József Múzeumban*. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged.

MÓD, LÁSZLÓ

MUZEALIZATION OF THE FIRST WORLD WAR IN A HUNGARIAN MUSEUM

The author deals with the muzealization process of the WWI which was arranged in the museum of Szentes. The director of the institution was very active who started to collect the items from the beginning of the Great War. Between the two worlds war period a rich military collection was developed which contains different objects and documents. It looks like that the heartland was interested in these pieces that's why some of them were exhibited. These objects brought closer the war, because local people had a possibility to get acquainted with the military utensils.